

Krzysztof Koreleski

**OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE ŚRODOWISKA
W TURYNGII ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM
ZIELONEGO PASA**

***ENVIRONMENTAL PROTECTION AND SHAPING
IN THURINGIA WITH SPECIAL REGARD
TO THE GREEN BELT***

Streszczenie

Turyngia należy do przodujących w Niemczech landów w dziedzinie wdrażania zasad ekorozwoju i przemian proekologicznych.

Artykuł zarysowuje wybrane elementy aktualnej problematyki sozologicznej Turyngii – terenów chronionych, ochrony dzikiego kota oraz tzw. Zielonego Pasa. Różne formy ochrony przyrody i krajobrazu obejmują łącznie 71% powierzchni landu.

W ramach ochrony zanikającej populacji dzikiego kota buduje się specjalne korytarze ekologiczne pomiędzy Lasem Turyńskim a większymi kompleksami leśnymi. Zielony Pas Turyngii (stanowiący fragment Zielonego Pasa Europy), obejmujący pas graniczny długości 763 km, poddawany jest zabiegom pielęgnacyjnym, kształtującym jego wartości przyrodnicze, historyczne i użytkowe.

W Pasię realizuje się wiele projektów lokalnych dotyczących kształtowania biotopów, tworzenia obszarów ochronionych, godzenia interesów rolnictwa, rekreacji i przyrody – w ramach planowania przestrzennego, urzędzeń rolnych, czy odnowy wsi.

Słowa kluczowe: ochrona i kształtowanie środowiska, Zielony Pas, Turyngia

Summary

Thuringia is one of the leading countries in Germany in the range of ecodevelopment principles implementation and proecological changes.

The paper outlines the chosen elements of present sozological problematics of Thuringia – protected areas, wildcat protection and the Green Belt.

Various forms of nature and landscape protection comprise together 71% of total country area.

In the range of the protection of disappearing population of the wildcat – the special ecological corridors are being built between the Thuringian Forest and larger forest complexes. The Green Belt of Thuringia (constituting part of the European Green Belt) comprising a boarder belt 763 km long – is the subject of maintenance measures shaping its natural, historical and utilisation values. In this Belt numerous local projects concerning biotopes shaping, protected areas making, matching the requirements of agriculture, recreation and nature are being introduced – with spatial planning, rural land management and village renewal.

Key words: *environmental protection and shaping, Green Belt, Thuringia*

WSTĘP

Turyngia – kraj związkowy o powierzchni 16,2 tys. km kw. i 2,3 mln ludności, podobnie jak całe Niemcy, realizuje politykę ekologiczną na wysokim europejskim, a także światowym poziomie. Land ten obejmuje m.in. góryste pasma Lasu Turyńskiego pokryte lasami świerkowymi i bukowo-dębowymi z licznymi ośrodkami wypoczynkowymi, uzdrowiskowymi (Bad Salzungen, Wurzbach), czy sportów zimowych (Oberhof).

Niemcy są światowym potentatem jeśli chodzi o sprzedaż produktów ekologicznych, takich jak instalacje solarne, elektrownie wiatrowe, a produkcja przemysłowa w 5% jest pochodną ochrony środowiska.

Turyngia intensywnie inwestuje w ekologię – zwłaszcza w tzw. zieloną energię i energię solarną. Land jest znaczącym inicjatorem wprowadzenia w Niemczech „Zielonego prawa” i dynamizacji przemian proekologicznych. Planuje się m.in. utworzenie Centrum Informacyjno-Demonstracyjnego, którego celem jest rozwijanie technologii związanych z sozologią, w tym upowszechniania kolektorów słonecznych na dachach („1000 – Dächer – Programm Photovoltaik”).

Niniejszy artykuł ma na celu zarysowanie wybranych elementów aktualnej polityki sozologicznej Turyngii, takich jak rozwój terenów chronionych, ochrona dzikiego kota, czy kształtowanie tzw. Zielonego Pasa. Publikacja powstała na kanwie udziału autora w Programie Leonardo da Vinci na temat: „Dyrektywa INSPIRE jako nowe wyzwanie dla nowoczesnego kształtowania akademickiego w zakresie geodezji” w październiku 2009 r.

TERENY EKOLOGICZNIE CHRONIONE W TURYNII

W ramach obszarów Natura 2000 występuje w Turyngii 212 chronionych siedlisk oraz 44 obszary ochrony ptaków. Tereny objęte tzw. Dyrektywą siedliskową oraz tzw. Dyrektywą ptasią w liczbie 256 zajmują obszar 272,3 tys. ha, co stanowi 16% ogólnej powierzchni landu [Statistische... 2009].

Z kolei rezerwaty biosfery obejmują 66 tys. ha powierzchni (4,1% pow. landu).

W ramach krajowego systemu terenów chronionych występują takie ich formy, jak parki narodowe (0,5% powierzchni), parki przyrody (25,2%), obszary chronionego krajobrazu (23,4%) oraz obszary ochrony przyrody (2,7 % pow. landu). Obszary chronione grupują się głównie w południowej i zachodniej części kraju [Statistische... 2009].

Różne formy ochrony przyrody i krajobrazu (niekiedy nakładające się na siebie) obejmują łącznie 71% powierzchni landu. Największym obszarem chronionym jest położony w Lesie Turyńskim Naturpark Thüringer Wald o powierzchni 208,2 tys. ha.

OCHRONA DZIKIEGO KOTA

W ramach ochrony zanikających gatunków zwierząt w Republice Federalnej realizowany jest specjalny projekt pt. „Bezpieczna sieć dla europejskiego kota”. Ma on na celu połączenie biotopów, w których ten kot występuje, połączeniami korytarzowymi o łącznej długości sieci około 20 tys. km. Kot ten żyjący w lasach podobny jest do domowego, lecz z krzaczastym czarno pręgowanym ogonem, szarą sierścią, o wadze od 4–5 kg. Jeszcze do niedawna dziki kot żył wszędzie w Europie, obecnie jego populacja dramatycznie zanika.

Rozwój komunikacji, terenów zamieszkałych i działalności rolniczej zmusił europejskiego dzikiego kota do zasiedlenia nielicznych naturalnych siedlisk.

Program Bezpieczna sieć rozpoczęty został w Turyngii latem 2004 roku jako projekt pilotażowy. Zbliżone do naturalnych ekosystemy leśne są podłączane do Lasu Turyńskiego korytarzami o długości ok. 20 km, gdyż dotychczas puszcza ta była dla kotów praktycznie niedostępna [A safety... 2008].

Opracowana mapa wędrówek kotów na obszarze Niemiec pozwala w sposób racjonalny integrować plany poszczególnych landów w ramach skoordynowanej strategii.

Realizacja korytarzy wymaga licznych interwencji w krajobraz – zadrzewień, wykupu terenów, ogrodzenia pasaży, budowy przejść pod drogami itp.

Na terenie Turyngii połączenia korytarzowe uzyskują kompleksy leśne Hainach z Lasem Turyńskim zwanym „zielonym sercem Niemiec”.

KONCEPCJA ZIELONEGO PASA EUROPY

Pas graniczny zwany Żelazną Kurtyną do lat 90. oddzielał w Europie dwa bloki polityczne – przebiegając od Morza Berentsa po Morze Czarne i Adriatyk na długości ponad 8,5 tys. km.

Idea utworzenia Zielonego Pasa w miejscu przebiegu granicy – jako pomnika przyrody i historii, powstała w 1990 r. w Niemczech już po ich zjedno-

czeniu. W 2003 r. przerodziła się w inicjatywę pod nazwą Zielony Pas Europy (ZPE) i włączona została do Projektu Interreg III b. W 2004 r. ministrowie środowiska podpisali umowę o współpracy krajów w kształtowaniu ZPE.

Pas graniczny o szerokości 100–200 m z zasiekami z drutu kolczastego, betonowymi murami, wieżami strażniczymi – stanowiący *de facto* pas nieużytków – stał się specyficznym biotopem dla wielu gatunków roślin i zwierząt. W Zielonym Pasie Europy występują różnorodne formacje leśne, łąkowe, torfowiskowe, rzeczne, wrzosowiskowe itp. Po likwidacji urządzeń wojskowych pasa granicznego liczącego w Niemczech blisko 1,4 tys. km długości – powstała strefa naturalna, wśród której dominują łąki bogate w trawy i krzewy ciągnące się od plaż Bałtyku aż po średniogórze Harzu na niemiecko-czeskiej granicy.

ZIELONY PAS TURYNII I JEGO KSZTAŁTOWANIE

Zielony Pas Turynii (ZPT) liczący 763 km długości od 1995 roku poddawany jest odpowiednim zabiegom pielęgnacyjnym i kształującym jego strukturę użytkowania.

Podstawowe założenia koncepcji ochrony i kształtowania środowiska ZPT, opracowane przez rząd Turynii oraz zainteresowane jego rozwojem organizacje można sprowadzić do następujących punktów [Das Grüne... 2008]:

1. Przyroda o specyficznym, unikalnym charakterze podlega ochronie i kształtowaniu;
2. W ZPT należy zachować dla potomnych zawartą część niemieckiej historii;
3. Gospodarczy potencjał ZPT powinien być wykorzystany dla celów rekreacyjnych;
4. Skomplikowane stosunki własnościowe wymagają wyjaśnienia i uporządkowania;
5. Przyszłe użytkowanie terenu musi mieć charakter zrównoważony, możliwie bezkonfliktowy w konsensusie przyrody z człowiekiem.

Badania ekologiczne wykonywane na zlecenie niemieckiego ministerstwa środowiska w 2001 r. wykazały wysoką wartość ZPT dla ochrony przyrody, co spowodowało umieszczenie blisko połowy powierzchni zagrożonych biotopów na tzw. niemieckiej czerwonej liście.

Równoważenie interesów ekologicznych i rolniczych następuje za pomocą planowania rozwoju struktury agrarnej. Stosunki własnościowe i użytkowanie gruntów regulowane są na podstawie ustawy urządzeniowo-rolnej. Z kolei odnowa wsi pomaga wsiom położonym przy dawnej granicy uzyskać atrakcyjność pod względem infrastruktury budowlanej i ogólnego wyglądu.

Poprzez odpowiednie zabiegi uzyskuje się efekty w zakresie rozwoju i sanacji biotopów – tworząc jeden spójny ich system. Przygraniczne osiedla uzyskują połączenia. Przy pomocy przedsiębiorstw rolnych zapewnia się zrówno-

ważone kształtowanie krajobrazu i ekstensywne użytkowanie jego przestrzeni. Miejsca, gdzie dawniej występowały na przykład stanowiska orchidei, bądź zespoły leśne odtwarza się na drodze odkrzaczenia lub sterowanej sukcesji.

ZPT służy licznym celom dydaktycznym w ramach szkolnictwa i oświaty dla dorosłych. Wykorzystuje się do tych celów specjalne opracowania na CD-ROM, wystawy, warsztaty projektowe i strony internetowe.

Aby projekty kształtowania ZPT były w pełni akceptowane przez miejscowe społeczeństwo – stosuje się różnorodne formy informacji medialnej i upowszechniania programów na drodze prelekcji i spotkań warsztatowych. Dla potrzeb współpracy w kształtowaniu i pielęgnacji krajobrazu ZPT tworzą się lokalne grupy działania (GD), pracujące pod kierunkiem Urzędów d/s Rozwoju Obszarów Wiejskich i Urzędów Rolnych w Gotha, Meiningen i Gera.

Do podstawowych zadań GD należy:

- doradztwo i opieka nad konkretnymi projektami lokalnymi,
- mediacja pomiędzy właścicielami i użytkownikami,
- rozwiązywanie konfliktów w użytkowaniu ziemi,
- uczestnictwo w tworzeniu terenów chronionych,
- wspieranie procesu porządkowania stosunków własnościowych,
- rozwój obszaru i porządkowanie struktury przestrzennej,
- wspieranie ekstensywnego użytkowania i pielęgnacji krajobrazu,
- wspieranie inicjatyw w zakresie zrównoważonego ruchu turystycznego,
- koordynacja środków wsparcia i modeli finansowych,
- informacja dla społeczeństwa.

Przy Ministerstwie Rolnictwa, Ochrony Przyrody i Środowiska Turynгии istnieje tzw. Grupa projektowa, która koordynuje całość prac związanych z ochroną i kształtowaniem ZPT.

WYBRANE PROJEKTY W OBRĘBIE ZPT

Dotychczas zrealizowano, bądź nadal realizuje się wiele projektów lokalnych w ramach kształtowania ZPT, które mają na celu rozwój obszaru (rekreacja, rolnictwo), inicjowanie tworzenia obszarów chronionych, rozwój biotopów, pracę oświatową i informacyjną. Z liczącej 763 km granicy, m.in. uporządkowano graniczną ścieżkę turystyczną (pieszo-rowerową) na długości 271 km [Das Grüne... 2008].

Poniżej przytoczymy w zarysie kilka przykładów projektów lokalnych [Das Grüne... 2000, 2008].

Projekt lokalny Katharinenberg zlokalizowany w powiecie Unstrat – Hainach w pobliżu parku narodowego Hainach oraz obszaru chronionego krajobrazu Eichsfeld – będący w gestii Urzędu w Gotha, obejmuje odcinek ZPT o długości 6 km.

Problemy do rozwiązania obejmują konflikty w użytkowaniu terenu pomiędzy rolnictwem, ochroną środowiska i turystyką, niepożądaną sukcesję drzew i krzewów, dawną strażniczą wieżę grożącą upadkiem itp.

Celem działania jest opracowanie koncepcji uporządkowania i zagospodarowania terenu dla turystyki w powiązaniu z planem rozwoju rolnictwa.

Projekt lokalny *Teistungen* zlokalizowany w powiecie Eichsfeld (Urząd w Gotha) dotyczy odcinka ZPT o długości 9 km.

Celem projektu było zapewnienie wielostronnego rozwoju biotopów, wykorzystanie strefy *Teistung* jako części wystawy EXPO 2000.

Efektem działania jest utworzenie ścieżki dydaktyczno-historycznej pomiędzy muzeum granicznym a centrum ekologicznym Gut Herbigshagen oraz ochrona biotopów poprzez poszerzenie istniejącego obszaru chronionego krajobrazu na drodze regulacji użytkowania, prac porządkowych, karczowania terenu itp.

Projekt lokalny *Mödlareuth* zlokalizowany na styku trzech landów: Turynгии, Saksonii i Bawarii, gdzie przebiegał niegdyś 700-metrowy mur betonowy zwany „Małym Berlinem”, obejmujący strefę o długości 6 km, kierowany jest przez Urząd w Gera.

Celem projektu jest harmonizacja struktur ekologicznych z rolniczymi, przy uwzględnieniu przeważającego użytkowania rolniczego we wschodniej części i zorientowanego na ochronę przyrody – w zachodniej części, uporządkowanie stosunków własnościowych, propagowanie najnowszej historii Niemiec.

Prace realizowane są w ramach planowania struktur rolniczych, odnowy wsi oraz zabiegów urządzenioworolnych. W maju 2007 r. odsłonięto pomnik „Trzech landów” upamiętniający historię tego szczególnego zakątka Niemiec.

Projekt lokalny *Dankmarshäuser Rhäden* zlokalizowany w zachodniej części powiatu Wartburg, kierowany przez Urząd w Meiningen obejmuje odcinek ZPT o długości 4 km.

Celem projektu jest przeprowadzenie uproszczonego postępowania scaleniowego służącego rozwiązaniu konfliktów w użytkowaniu ziemi i realizacji postulatów ochrony przyrody z uwzględnieniem potrzeb rolnictwa. Efektem działania jest uporządkowanie stosunków własnościowych, utworzenie obszaru chronionej przyrody o powierzchni 122 ha (o bogatej florze i faunie), regulacja stosunków wodnych, rozwój rolnictwa zrównoważonego oraz infrastruktury drogowej dla rolnictwa i rekreacji.

Projekt lokalny *Lehesten* w powiecie Saalfeld–Rudolstadt obejmujący odcinek ZPT o długości 17 km kierowany jest przez Urząd w Gera.

Celem projektu jest wzbogacenie walorów rekreacyjnych, utrzymanie w dobrym stanie drogi wojskowej dla potrzeb turystycznych, uregulowanie spraw użytkowania i dzierżawy gruntów.

Efektom prac jest zachowanie cennych biotopów i ich podłączenie do systemu obszarów chronionych, rozbudowa oraz uporządkowanie stosunków własnościowych.

Projekt lokalny Muschwitz w powiecie Saale-Orla, nadzorowany przez Urząd w Gera, obejmujący rejony na pograniczu Turyngii i Frankonii z typowymi dla tych okolic lasami, jeziorami górskimi i łąkami – realizuje kompleksowy rozwój cennych ekosystemów.

W Turyngii tworzy się obszar ochrony przyrody ściśle powiązany z analogicznym obszarem w Bawarii.

Celem projektu jest głównie utrzymanie otwartego krajobrazu użytków zielonych równiny Heiden oraz utworzenie sieci dróg udostępniających cenne krajobrazowo tereny w ramach Zielonego Pasa.

Projekt rozwoju dorzecza Ulster na pograniczu Turyngii i Hesji (24 km przebiegu rzeki na obszarze Turyngii), kierowany przez Urząd w Meiningen, ma na celu renaturyzację mocno zmienionych systemów wodnych, poprawę warunków ekologicznych obszaru. Jako „wzorzec” natury służą zachowane odcinki rzeki Ulster z meandrami, podcięciami brzegowymi, żwirowymi łąkami i wyspami.

Realizacja założonych celów sprowadza się przede wszystkim do przebudowy jazów w celu przywrócenia naturalnego przepływu wody, renaturyzacji brzegów rzek poprzez zadrzewienie, zapewnienia zrównoważonej dynamiki koryt rzecznych, utworzenie obszarów retencyjnych na wypadek powodzi.

W ramach prac scaleniowych 38 ha gruntu zostanie obsadzone drzewami.

ZAKOŃCZENIE

Podobnie jak w innych landach Niemiec, ochrona i kształtowanie środowiska w Turyngii odbywa się w planowaniu przestrzennym na drodze wyłączenia części terenów rolnych z produkcji w powiązaniu z programami rolno-środowiskowymi, dolesienia terenu, rozwijania infrastruktury rekreacyjnej oraz konsekwentnej odbudowy zaistniałych zniszczeń i zaburzeń w środowisku przyrodniczym.

W ramach prac urządzenioworolnych porządkujących przestrzeń kształtuje się krajobraz poprzez ochronę gruntów, wód powierzchniowych i podziemnych, utrzymanie powierzchni cennych ekologicznie, objęcie terenu różnymi formami ochrony, udział w planowaniu krajobrazu oraz prowadzenie scaleń służących celom ochrony przyrody oraz pielęgnacji krajobrazu [Koreleski 2005].

W ramach procesów odnowy wsi kładzie się m.in. silny nacisk na zrównoważone kształtowanie środowiska przyrodniczego i krajobrazu wyrażające się dostosowywaniem charakteru wsi do otaczającego krajobrazu, przestrzeganie wymogów sozologicznych w gospodarce (ochrona wód, gruntów, ekosyste-

mów), eliminowanie negatywnych oddziaływań na środowisko, rozwój infrastruktury proekologicznej.

Dla podtrzymania potencjału przyrodniczego środowiska rząd kraju związkowego opracował specjalną „Strategię kształtowania biologicznej różnorodności Turynгии do roku 2020”, której tematyka dotyczy m.in. zarysowanej w niniejszym artykule ochrony dzikiego kota poprzez budowę specjalnych korytarzy ekologicznych, czy kształtowania Zielonego Pasa.

Już obecnie różne formy ochrony przyrody obejmują łącznie ok. 71% powierzchni landu, stworzono połączenia korytarzowe między dużymi kompleksami leśnymi o długości ok. 20 km dla potrzeb ochrony dzikiego kota, od ponad 10 lat realizuje się plany lokalne kształtowania przyrody i krajobrazu w obrębie Zielonego Pasa Turynгии.

W listopadzie 2008 roku rząd Niemiec przekazał Turynгии na własność Zielony Pas, który jako zespół wartościowych biotopów, żywy pomnik podziątu Niemiec jest przedmiotem szczególnej troski władz i społeczeństwa. Do 1999 r. zrealizowano 21 projektów lokalnych, 7 dalszych jest w fazie planowania, zrealizowano bądź realizuje się 19 projektów scalania i wymiany gruntów w obrębie ZPT.

Troska o Zielony Pas wynika, obok przesłanek historycznych z faktu, iż tak spójne formacje botaniczne i zoologiczne w Niemczech, zwłaszcza w porównaniu z ich wschodnimi i południowymi sąsiadami, należą do rzadkości.

BIBLIOGRAFIA

- A Safety Net for the European Wildcat*. Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland. Bünd – Freunde der Erde. 2008, s. 12.
- Das Grüne Band Thüringen*. Thüringer Ministerium für Landwirtschaft, Naturschutz und Umwelt; Freistaat Thüringen. 2008, s. 19.
- Das Grüne Band Thüringen – ein Projekt zwischen Natur and Geschichte*. Ministerium für Landwirtschaft, Naturschutz und Umwelt. Thüringen. 2008, s. 20.
- Koreleski K. *Kształtowanie i ochrona środowiska w wybranych europejskich systemach rozwoju obszarów wiejskich*. Zesz. Nauk. AR w Krakowie, nr 17: 2005, 199–208.
- Statistische Daten zur Entwicklung der Bereiche Forsten, Naturschutz, Ländlicher Raum*. TMLNU, Abt. Forsten, Naturschutz, Ländlicher Raum. 2009, s. 10.

Prof. dr hab. Krzysztof Koreleski
Katedra Planowania, Organizacji i Ochrony Terenów Rolniczych
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
30-149 Kraków, ul. Balicka 253 c
e.mail: krzysztof.koreleski@ur.krakow.pl
tel. (12) 662 41 17

Recenzent: Prof. dr hab. Zbigniew Piasek